

Orsakssamband i svensk skadeståndsrätt

av jur.kand. **Mikael Kullberg**

Då någon lidit en skada som inte är orsakad av honom själv är det troligt att han vill ha ersättning för denna skada. Han måste då hitta ett lämpligt ansvarssubjekt att föra ersättningstalan mot. Detta krav skall i princip alltid riktas mot den som har *orsakat* skadan. Att talan huvudsakligen endast går att rikta mot den som har orsakat skadan är något som är gemensamt för hela skadeståndsrätten. Det är just detta grundkrav för skadeståndsrätten som behandlas i denna artikel.

För att förenkla framställningen kommer jag i det följande att utgå ifrån culpaansvaret i SkL 2:1.

Mikael Kullberg

Artikeln har disponerats på följande sätt: I inledningen ges en beskrivning av kausalsambandet med utgångspunkt i betingelse-teorierna och huvudorsaksläran. Efter detta kommer ett avsnitt som behandlar frågan huruvida ansvarsgrunden påverkar kausalitetsbedömningen. Därefter följer ett avsnitt om konkurrerande skadeorsaker och slutligen behandlas begreppet färdig skada. Sist i artikeln återfinns mina slutsatser om kausalitetsteorierna.

Orsaksbegreppet

Betingelse teorier

I begreppet betingelse teorier har jag samlat *nödvändiga* och *tillräckliga* betingelser. Dessa två teorier torde vara de vanligaste

skolbildningarna för att beskriva kausalsamband. Vad som avses med dem framgår av det följande.

Skillnaden mellan de två kan kort sammanfattas i en mening: *För att förhindra en följd med säkerhet måste man ta bort den nödvändiga betingelsen, men för att med säkerhet åstadkomma följden krävs en tillräcklig betingelse.* Man kan säga att den som behärskar en nödvändig betingelse har den negativa kontrollen, d.v.s. den som behärskar den nödvändiga betingelsen för en viss skada har makten att förhindra att skadan inträffar. Den som behärskar en tillräcklig betingelse till en viss skada kan sägas ha den

Artikeln utgör ett sammandrag av en uppsats 20p i Skadeståndsrätt vid Stockholms Universitet, vt 1999. Handledare: Marcus Radetzki.

positiva kontrollen i så måtto att han har makten att avgöra om skadan skall inträffa eller inte.

Nödvändiga betingelser eller ekvivalensteorin

Ekvivalensteorin, eller teorin om nödvändiga betingelser, anses vara den äldsta av kausalitetsteorierna och utvecklades under senare hälften av 1800-talet inom juridiken. Den utvecklades till en början inom kontinental straffrättsdoktrin, varifrån den överfördes till skadeståndsrätten. Ekvivalensteorin har i doktrinen behandlats främst vad gäller konkurrerande skadeorsaker. Detta torde bero på att sådana orsakssamband på ett bra sätt belyser svagheterna i teorin. Bill W Dufwa hävdar att ekvivalensteorin såsom ensam och icke modifierad kausalitetsteori har spelat ut sin roll.

Orsakssamband kan fastställas med hjälp av ekvivalensteorin genom att om man konstaterar att en betingelse är nödvändig för en viss skada så anses den ha orsakat den aktuella skadan. Vad som avses med nödvändig betingelse framgår av dess latinska uttryck "*conditio sine qua non*". En fri översättning skulle kunna lyda "*villkor utan vilket skadan inte skulle ha inträffat*". Denna definition på begreppet nödvändig betingelse innebär att en nödvändig betingelse är för handen då den effekt man undersöker skulle ha uteblivit om den påstått skadegörande handlingen aldrig hade företagits. Termen beskriver att alla betingelser som på så sätt är nödvändiga anses ha orsakat skadan. Teorin gör alltså ingen skillnad mellan den ena orsaken och den andra. Med andra ord är alla orsaker jämställda – ekvivalenta – ur ansvarssynpunkt.

Ett exempel på en nödvändig betingelse är då en fabrik bidrar till en giftkoncentration i en sjö med 50 mg/m³ och en annan fabrik med lika mycket. Varje fabriks utsläpp utgör då en nödvändig betingelse till fiskdöd under

förutsättning att fiskarna i sjön dör vid en giftkoncentration om 100 mg/m³. Svaret blir detsamma om det istället är 100 fabriker som bidrar med vardera 1 mg/m³.

Om en skadevällare kastar en sten genom en fönsterruta så att den går sönder utgör kastandet av stenen en nödvändig betingelse. Vid ett sådant exempel fungerar definitionen och tillämpningen av ekvivalensteorin bra. Det blir dock svårare att tillämpa om flera skadevällare medverkar i händelseförloppet, t.ex. om två av varandra oberoende personer envar samtidigt avlossar varsitt dödande skott mot en person. Enligt definitionen av nödvändiga betingelser kan det nu tyckas som om ingen anses ha orsakat skadan, ty om ena skadevällarens handlande tänks bort – den hypotetiska utvecklingen – uteblir ändå inte effekten eftersom den skadelidande ändå kommer att dö, ty den andra skadevällaren har ju likväl avlossat sitt dödande skott. Den härskande uppfattningen i doktrinen är dock att en skadegörare inte kan freda sig genom att åberopa att en annan också är ansvarig för samma skada. Detta torde stämma överens med det allmänna rättsmedvetandet, men frågan är hur man motiverar det med en kausalitetsteori och därigenom uppnår en eftersträvad rättssäkerhet. Problemet har aldrig ställts på sin spets i något svenskt rättsfall.

Försök att komma till rätta med detta problem har gjorts genom att precisera betingelsebegreppet. Preciseringsen ligger i det att man analyserar skadan närmare och påstår att det inte är samma skada. Om den ena betingelsen tänks bort uppstår fortfarande effekten men den uppstår på ett annat sätt. Med detta resonemang skulle man alltså, i det anförda exemplet, anse att de båda skotten har givit upphov till olika skador, och därmed skulle de båda skadevällarna var för sig genom nödvändiga betingelser ha orsakat olika skador. D.v.s. ena skadevällaren anses ha orsakat skada p.g.a. skott i huvudet och den andra

skadevällaren anses ha orsakat skada p.g.a. skott i hjärtat.

Det ovan beskrivna metoden fokuserar således på *skadan*, i betydelsen realskadan, och inte på *effekten av skadan*. Det är enligt min mening en metod som passar mindre väl, ty det som skadeståndet ersätter är inte själva realskadan utan de effekter som uppstår av skadan, och i det givna exemplet är effekten av de båda skadorna att den skadelidande dör. Det känns då verklighetsfrämmande att anse att båda skadevällarna är ansvariga för effekten genom att påstå att de har orsakat olika skador, som båda alltså ger samma effekt. Problem uppstår dessutom om de båda betingelserna verkar mot exakt samma skada.

En annan föreslagen lösning för att komma till rätta med problemen vid samverkande skadeorsaker är att betrakta problemet ur ett annat perspektiv. Då man löser ett orsakproblem med begreppet nödvändiga betingelser är problemet att man i det ovan givna exemplet kommer till slutsatsen att ingen av de två skadevällarna anses ha orsakat dödsfallet. En lösning på problemet ligger just i att det är de båda skadevällarna i förening som utesluter att den skadelidande får något skadestånd. Ty om endast en av skadevällarna hade fått verka ensam så hade ju han ansetts ha orsakat effekten och följaktligen blivit ersättningsskyldig. När nu ytterligare en skadevällare uppträder i händelseförloppet så är han, genom sin intervention, orsak till att det inte föreligger någon nödvändig betingelse och att skadestånd därmed inte kan utgå; han blir alltså ersättningsskyldig på den grunden. Ty om han inte hade medverkat i händelseförloppet så hade den skadelidande kunnat vända sig mot den ensamma skadevällaren. Denna möjlighet har nu fråntagits skadelidande genom att det är två skadevällare som deltar i händelseförloppet. Om denna metod skall ge nöjaktiga förklaringar på orsakproblemen måste man alltså anse att en skadevällare orsakar själva

skadan och en annan orsakar det faktum att skadestånd inte kan utgå. Det ter sig verklighetsfrämmande att på angivet sätt anse att ett dödande skott endast ger upphov till en förmögenhetsskada, d.v.s. det faktum att skadelidande förnekas rätt till skadestånd. Vidare uppstår problem då man skall avgöra vilken av skadevällarna som skall anses ha orsakat effekten, samt vilken som skall anses ha orsakat den skada det innebär att inte kunna få skadestånd.

Ett, enligt min mening, mer tilltalande sätt att lösa denna brist i ekvivalensteorin är att begränsa dess tillämpningsområde på ett lämpligt sätt. Avgränsningen skulle ligga i en definition av begreppets tillämpningsområde. Om man på frågan, vad som skulle ha inträffat då den skadegörande handlingen tänks bort, kan ge svaret att effekten uteblivit, är det oomtvistligt att kausalitet är för handen mellan handlande och effekt. Däremot kan man, om svaret blir det motsatta, inte alltid med visshet dra slutsatsen att kausalitet *inte* är för handen.

Med andra ord skall man begränsa tillämpningen på så sätt att man inte får dra motsatslut om när kausalitet *inte* föreligger. Genom denna avgränsning behöver man inte förkasta tillämpningen av ekvivalensteorin men samtidigt skall man vara medveten om att den lämnar viktiga problem olösta.

Som nämndes inledningsvis hävdar Bill W Dufwa att ekvivalensteorin har spelat ut sin roll och han anför därvid NJA 1987 s. 710 som ett klart avståndstagande från denna teori.

En kommun hade upplåtit träningslokal för ett musikband och i anslutning till denna ett förvaringsutrymme för musikinstrumenten. På direkt fråga hade från kommunens sida av försummelse felaktigt angivits att förvaringsutrymmet var utrustat med inbrottslarm. Musikutrustningen stals sedermera ur förvaringsutrymmet, varefter bandet riktade en skadeståndstalan mot

kommunen. HD uttalade i sin dom att upplysningen om larmningen var av avgörande betydelse för bandets åtgärd att lämna kvar utrustningen i förvaringsutrymmet. HD konstaterade vidare att frånvaron av inbrottslarm på ett avgörande sätt underlättat stölden så att den därigenom uppkomna skadan måste betraktas som en följd av att lokalens utrustning avvek från vad som uppgivits från kommunens sida.

Rättsfallet innehåller ett intressant spörsmål angående kausaliteten, nämligen den svåra frågan hur en viss handling som påverkar en människas beteende skall hanteras. HD uttalar i domen att upplysningen om larmningen var av avgörande betydelse för bandets åtgärd att lämna kvar utrustningen. Detta skulle kunna tolkas så som en tillämpning av ekvivalensteorin i den betydelsen att den felaktiga upplysningen var en nödvändig betingelse för bandets åtgärd att lämna kvar utrustningen. När sedan utrustningen blev stulen och detta ansågs ha underlättats på ett avgörande sätt av frånvaron av stöldlarmet anses kommunen ha orsakat skadan.

Bill W Dufwa anser som redan nämnts att rättsfallet är ett klart avståndstagande från ekvivalensteorin. Denna slutsats bygger han på det faktum att underrätterna, som inte dömde ut skadestånd, för en diskussion kring begreppen nödvändiga och tillräckliga betingelser, medan Högsta domstolen dömde ut skadestånd utan att i domskälen beröra varken nödvändiga eller tillräckliga betingelser.

Jag anser dock inte att man bara på den grunden kan dra slutsatsen att Högsta domstolen har förkastat tillämpningen av ekvivalensteorin, ty det är sällan som Högsta domstolen i sina domskäl uttryckligen diskuterar i termer av nödvändiga eller tillräckliga betingelser för att konstatera orsakssamband. Det torde dessutom i förevarande fall vara möjligt att konstruera en orsakskedja med nödvändiga betingelser på följande sätt: Den

felaktiga uppgiften att lokalen var larmad var en nödvändig betingelse för att bandet skulle lämna kvar utrustningen, och kvarlämnandet av utrustningen var en nödvändig betingelse för att densamma skulle bli stulen.

Tillräckliga betingelser

Tillräckliga betingelser kallas ”*causa causans*” eller översatt till svenska orsakande orsak. Med tillräcklig betingelse avses att betingelsen helt ensam kan framkalla effekten. En *helt* ensam betingelse kan dock inte orsaka en skada. Om en gärningsman håller bensin på ett trähus och antänder bensinångorna och huset brinner ner så skulle det med juridiskt språkbruk vara korrekt att kalla gärningsmannens handlande för tillräcklig betingelse. Med den inledningsvis nämnda definitionen skulle dock detta inte vara en tillräcklig betingelse, ty det krävs ju också syre i luften för att underhålla förbränningen. En bättre definition är då att en tillräcklig betingelse är för handen då den enligt naturen eller samhällets ordning leder till skadan eller ännu bättre, att faktorns förhandenvaro, enligt naturens lagar och enligt de konkreta förhållandena runt händelsen för med sig följden. En mer formallogisk definition lyder som följer: En betingelse är att betrakta som tillräcklig om dess icke-existens är en nödvändig betingelse för att skadan ej skall inträffa.

Högsta domstolen har i ett rättsfall, NJA 1983 s 606, haft att ta ställning till om en hunds beteende var en tillräcklig betingelse för att en älg skulle drivas upp på en väg. Högsta domstolen konstaterade i rättsfallet att enbart det faktum att älgen förföljdes av hunden ”...ger inte tillräcklig grund för slutsatsen att hunden hade en så bestämmande inverkan på älgens beteende att den kan ha varit orsak till att älgen kom ut på vägen”. Högsta domstolen synes mena att hunden, för vilken hundägare har strikt ansvar, saknade positiv kontroll över älgens beteende.

Överflödiga betingelser

Med överflödiga betingelser menar jag en betingelse som varken är nödvändig eller tillräcklig. Antag att dödlig dos gift är sex gram och att A ger offret sex gram och B ger två gram. B:s handlande att ge två gram är varken en nödvändig betingelse (skadan skulle ju ha inträffat ändå) eller en tillräcklig betingelse (två gram gift kunde inte enligt förutsättningarna ensamt ge upphov till dödsfall). Det synes alltså som B inte har orsakat skadan. Om exemplet varierar på så sätt att A ger fyra gram och B ger två gram, så är B:s handlande att betrakta som en nödvändig betingelse, ty utan hans giftdos hade offret aldrig avlidit. Det verkar alltså som om frågan huruvida B skall anses ha orsakat skadan blir beroende av om A ensamt ger dödlig giftdos, eller om den dödliga dosen fördelas på två skadevällare. Detta blir konsekvensen av en tillämpning av ekvivalensteorin.

Eventuellt behöver man inte utesluta att B:s handlande i det första exemplet är kausalt i förhållande till effekten om man tillämpar den ovan beskrivna begränsningen i ekvivalensteorin. Man undviker då den diskrepens som uppstår i det fall då A ensamt ger gift-dosen jämfört med det fall då A:s dos delas upp på två skadevällare. Den nyss nämnda begränsningen säger bara att B:s handlande inte med säkerhet kan anses som icke-kausal i förhållande till effekten. Frågan kvarstår alltså: är B:s handlande i det första exemplet kausalt i förhållande till dödsfallet? Jag kan bara konstatera att betingelsesteorin inte ger något nöjaktigt svar på frågan.

Huvudorsaksläran

Huvudorsaksläran innebär att då det föreligger samverkande skadeorsaker så gör man en jämförelse mellan de olika i förloppet medverkande betingelserna. Om någon av dem anses dominerande skall den enligt denna lära anses ha orsakat *hela* skadan. Huvud-

orsaksläran är alltså ett sätt att peka ut vilken av två, eller flera, betingelser som skall anses utgöra orsak för en skada. Den lämnar dock inget svar på vad som faktiskt är en orsak.

Huvudorsaksläran kräver att man måste kunna gradera kausaliteten. Jag delar här Philip Hults uppfattning att detta framstår som mindre rimligt. Med normal begreppsbildning är ju kausalitet något binärt: antingen så föreligger den eller inte. Men återigen, det är ett problem som huvudorsaksläran slipper brottas med just p.g.a. dess stipulativa definition av begreppet kausalitet.

I svensk praxis har jag inte funnit någon tillämpning av huvudorsaksläran. Dock anser Philip Hult att Högsta domstolen i NJA 1944 s 563 har tillämpat denna lära.

En lastarbetare i en hamn skadades i ryggen vid lastning av ett fartyg. Olyckan inträffade p.g.a. fartygets vårdslösa förtöjning och den vårdslöst utlagda landgången. Lastarbetaren hade redan före olyckan en ryggsjukdom. HD uttalade i rättsfallet följande. ”Då det våld för vilket ryggen utsattes vid olycksfallet icke såvitt visats var av svårare art, måste det antagas att den ryggsvaghet varav [lastarbetaren] sedan olycksfallet lidit *väsentligen* är att hänföra till nämnda sjukdom, ehuru ryggsvagheten, om ej olyckan inträffat, icke så tidigt skulle ha lett till någon allvarligare nedsättning av arbetsförmågan. För den inverkan olycksfallet sålunda haft har [lastarbetaren] blivit berättigad till ersättning (Min kursivering).

Philip Hult menar att då Högsta domstolen använt sig av lokutionen ”väsentligen” skulle detta vara ett bevis på att huvudorsaksläran tillämpats. Enligt min mening kan man inte dra den slutsatsen, ty om huvudorsaksläran skulle ha tillämpats så skulle man ansett att sjukdomen ensamt hade orsakat skadan. I sådant fall skulle den skadade hamnarbetaren inte ha kunnat få någon ersättning alls; vilket han ju fick. Alltså kan huvudorsaksläran inte

ha tillämpats. Förklaringen till att lokutionen "väsentligen" har använts ligger förmodligen i att Högsta domstolen vid värderingen av skadan har ansett att skadan till *väsentlig* del har orsakats av en kasuell betingelse, men för förlusten, d.v.s. differensen mellan hela skadan och den *väsentliga* delen så har Högsta domstolen följaktligen utdömt skadestånd.

Rolf Dotevall anför ett rättsfall till stöd för att huvudorsaksläran i viss mån skall tillämpas i svensk rätt. Rättsfallet som han anser stöder detta är NJA 1929 s 338.

En köpare av preferensaktier hade fått en felaktigt upprättad balansräkning presenterad för sig. Företaget gick ungefär ett år efter köpet i konkurs. Köparen krävde då skadestånd av de styrelseledamöter som var ansvariga för balansräkningen och hade deltagit i åtgärden att presentera den för köparen. HD konstaterade att det felaktiga förfarandet vid upprättandet av balansräkningen inte åsamkat köparen någon skada och att styrelseledamöterna inte avsiktligt vilselett köparen för att förmå denne att teckna aktier. Skadeståndstalan ogillades.

Han menar att med stöd av detta rättsfall skall huvudorsaksläran användas för bedömning av kausaliteten vid tillämpning av skadestandsregeln i 15 kap. 1 § ABL. Detta lagrum reglerar skadeståndsansvar för stiftare, styrelseledamot och verkställande direktör. Utgångspunkten för Rolf Dotevalls resonemang är att det cirkulerar en mängd information i massmedia om ett bolags ekonomiska ställning ytterst grundad i bolagets årsredovisning. Han menar därvid att vid den orsakskonkurrens som kan uppstå då en aktieägare lider skada p.g.a. felaktig information skall lösas genom en tillämpning av huvudorsaksläran. Bill W Dufwa har ställt sig frågande till resonemanget och menar att man inte kan hitta något stöd i rättsfallet varigenom man kan dra slutsatsen att huvudorsaksläran har

tillämpats av Högsta domstolen. Bill W Dufwa förkastar dock inte tanken att huvudorsaksläran kan användas av en domare för att kanalisera ansvaret.

Erland Conradi hävdar att huvudorsaksläran inte tillämpas i svensk skadeståndsrätt, bortsett från möjligen fartygskollisioner.

Vad gäller huvudorsakslärens tillämpning i svensk rätt kan man konstatera att det finns olika uppfattningar företrädda i litteraturen. Men lärens utbredning verkar i vart fall inte gå utöver analys av orsakssamband vid fartygskollisioner och eventuellt vid tillämpning av 15:1 ABL.

Frågan om ansvarsgrunden påverkar kausalitetsbedömningen

Vid bedömningen av orsakssamband har hittills bortsetts från frågan om, och i så fall i vilken mån, ansvarsgrunden påverkar kausalitetsbedömningen. En rent naturvetenskaplig utgångspunkt ger självklart svaret att en handling ger upphov till samma orsaker oavsett hur den klassificeras rent juridiskt. Den traditionella uppfattningen är att även den juridiska kausalitetsbedömningen är densamma oavsett ansvarsgrund. Detta har emellertid ifrågasatts av Bill W Dufwa som inte utesluter att kausalitetsbedömningen varierar med ansvarsgrunden.

Bill W Dufwa anför som ett exempel på att kausalitetsbedömningen inte är densamma vid culpaansvar som vid strikt ansvar följande scenario. En hundägare läser in sin hund på ett säkert sätt. En annan person släpper sedan ut hunden. Hunden orsakar därefter skada. Bill W Dufwa menar då att man knappast kan säga att *hundägaren* har orsakat skadan. Detta faktum kan knappast anses stödja uppfattningen att kausalitetsbedömningen inte är densamma vid olika ansvarsgrunder. Lag (1943:459) om tillsyn över hundar och katter stadgar nämligen endast att skador som är orsakade av hund skall

ersättas av dess ägare. Lagen säger ingenting om att ägaren skall anses ha orsakat skadan. Ägaren är bara ett ansvarssubjekt för skador som hunden orsakat, precis som arbetsgivare är ansvarssubjekt för skador orsakade av arbetstagare. Det orsakssamband som skall analyseras är alltså det mellan skada och hundens beteende.

Min uppfattning är att ansvarsgrunden inte borde påverka kausalitetsbedömningen. Detta beror på att det annars skulle uppstå märkliga inkonsekvenser i skadeståndsrätten beroende på vilken rättsregel käranden väljer att stödja sitt yrkande på. Antag att en skadelidande blivit åsamkad en skada genom en produkt och han därmed har möjlighet att välja rättsregel; antingen stödjer han sitt skadeståndsanspråk på produktansvarslagens strikta ansvar eller skadeståndslagens culpaansvar. Det verkar då orimligt att en skadevällare skulle kunna anses ha orsakat olika skador beroende på vilken rättsregel käranden väljer att stödja sitt yrkande på.

Konkurrerande skadeorsaker

Konkurrerande skadeorsaker är ett samlingsnamn för alternativa och samverkande skadeorsaker. Alternativa skadeorsaker innebär att det förutom den faktiska utvecklingen finns en annan parallell utveckling som skulle ha inträffat om inte den faktiska hade inträffat. För att skadeorsaker skall kallas alternativa krävs att de verkar mot samma effekt. Samverkande skadeorsaker innebär att flera faktorer medverkar i det faktiska förloppet och bidrar till samma skada.

Ett exempel från praxis som aktualiserar fråga om alternativa skadeorsaker är NJA 1943 s. 662.

Ett företag som skulle frakta sålda varor till England fick sitt tilltänkta lastfartyg rekviderat av marinmyndigheterna. För denna åtgärd ville företaget ha skadestånd. HD underkände dock skadeståndsanspråket på

den grunden att fartygstrafik under den aktuella tiden redan var spärrad genom tysk minering (Skagerackspärren).

Rekvisionen och Skagerackspärren utgjorde alltså alternativa skadeorsaker. Staten undkom skadeståndsansvaret därför att skadan ansågs färdig redan då marinmyndigheterna rekviderade fartyget.

Vid samverkande skadeorsaker uppstår inga problem i de fall skadorna är uppdelbara eftersom man då anser att vardera betingelse har givit upphov till varsin skada. Jan Hellner anför ett belysande exempel: Om A vårdslöst orsakar att C:s bil hamnar i diket och därvid skadas för 10.000 kr och B sedan vid bärgningen vårdslöst orsakar en skada för 2.000 kr, svarar A för 12.000 kr och B för 2.000 kr. Även om en betingelse är kasuell och en är ansvarsbärande så sker en uppdelning av ansvaret, där den ansvarsbärande betingelsen inte behöver svara för den kasuella betingelsen. Ett sådant ansvar kan dock inträda vid *casus mixtus cum culpa*.

Färdig skada

En frågeställning som nära ansluter till problemen om samverkande skadeorsaker är den om färdig skada. Vid samverkande skadeorsaker svarar endast den betingelse som har fått verka i händelseförloppet, d.v.s. den betingelse som har deltagit i den faktiska utvecklingen. Detta gör att det är viktigt att undersöka huruvida en viss skadan är färdig då en given betingelse verkar mot denna skada.

Med färdig skada avser jag inte nödvändigtvis att man skall kunna iakttaga realskadan, utan att ingen mer betingelse behöver inverka för att den slutliga realskadan skall inträda. En sakskada kan vara färdig innan realskadan har inträtt. Så är inte fallet vid personskador som leder till döden; dessa ses aldrig som färdiga förrän den skadelidande personen har avlidit. Det torde för-

hålla sig på samma sätt med alla personskador även om de inte leder till döden. Detta beror på att det anses ligga ett intrikalt värde i att vara frisk och att leva. Ett exempel får illustrera. A sårar X:s hund dödligt och B dödar sedan hunden. Förutsatt att X inte lider någon ekonomisk skada av den anledning att hunden dör tidigare än om denna fått självdö av endast A:s skada, så är endast A skadeståndsskyldig, ty skadan var färdig. Om exemplet modifieras på så sätt att A istället hade sårat X dödligt och B sedan dödar X, så hade B inte undsluppit skadeståndsrättsligt ansvar, ty skadan var då ej färdig när B interverade.

Ett exempel på ett rättsfall som aktualiserar en dylik frågeställning är NJA 1957 s 139. Målet behandlar inte skadeståndsrättslig kausalitet utan straffrättslig sådan.

J hade blivit påkörd med bil av fördr av S, varvid han ådrog sig livshotande skador. Kort efter har den redan döende J, som blev liggande på vägbanan, återigen blivit påkörd av en annan bil och tillfogats ytterligare skador, likaledes av livshotande beskaffenhet. I målet, där endast S var åtalad, dömde HD honom för vållande till annans död.

Högsta domstolen har tyvärr inte yttrat sig i frågan om hur de olika skadevållarnas handlande påverkade kausaliteten, man konstaterade endast att "...med hänsyn till beskaffenheten av skadorna genom den första påkörningen och sambandet mellan de båda händelserna..." skall S genom sin ovarsamhet anses ha varit vållande till J:s död. Jag tolkar detta som om att Högsta domstolen har ansett att det är en adekvat följd av den första påkörningen att J, som låg kvar på vägbanan, blir påkörd på nytt. Om denna tolkning är rätt så skulle alltså S ha befunnits skyldig även om de av honom orsakade skadorna inte för sig skulle ha varit dödliga.

Ett sätt att analysera huruvida en skada är färdig eller inte är att företa en värdering av

egendomen efter den första skadegörande handlingen och sedan efter den andra. Om det föreligger en differens var skadan inte färdig efter den första skadegörande handlingen. För att en ekonomisk skada på så sätt skall anses uppkommen fordras att, om inte skada, så i vart fall ett fixerat fareläge, skall kunna konstateras. Ett sådant fixerat fareläge är för handen om fara inte kan avvärras utan att kostnadskrävande åtgärder vidtages. Ett exempel på detta är att A gräver oförsvarligt djupt på sin tomt; därigenom försvagas grunden under X:s hus, så att det vid första källossningen med säkerhet kommer att rasa. Innan detta inträffar bränner emellertid B upp X:s hus. Med det här anförda betraktelsesättet skulle A redan anses ha orsakat en skada, ty fareläget var redan fixerat då B företog sin skadegörande handling. Denna värderingsmetod kan ge svaret att en skadevållare, som ostridigt har orsakat en skada, ej har förorsakat någon förlust. Ett exempel på en sådan situation kan vara att B:s skog har drabbats av en skogsbrand och för att begränsa denna så hugger A ut en brandgata i B:s skog. Nedhuggandet av träden förorsakar en ostridigt realskada. Denna skada behöver dock ej ersättas av A, ty om man värderar skogen då den står och brinner okontrollerat så är den värd mindre än efter A:s ingrepp. Under förutsättning att A:s ingrepp åsamkade B en mindre skada än värdeskillnaden går han fri från skadeståndsskyldighet. (A har dessutom rätt till ersättning för de kostnader han åsamkats genom sitt ingripande, HB 18:10)

Det ovan beskrivna synsättet att värdera egendomen före och efter den skadegörande handlingen är något som har stöd i praxis från Högsta domstolen i NJA 1935 s 148.

En silverrävshona hade rymt från en rävfarm. Silverrävshonan sköts av svaranden då den kom in på svarandes ägor. Ägarna till rävfarmen ville då ha ersättning för rävens fulla värde med 1.000 kronor. HD konstaterar emellertid att "...med hänsyn

till den risk som, sedan räven en gång kommit i frihet, förelåg att den icke av ägarna skulle kunna återfås levande, kan förlusten skäligen inte skattas till mera än 400 kr”.

Högsta domstolen har alltså funnit att faran för att räven inte skulle återkomma var fixerad redan innan räven rent faktiskt dödades. Med den ovan beskrivna metoden att värdera egendomen före och efter skadan resonerar man alltså på följande sätt: Man frågar sig vilket pris som en räv på rymmen betingar, d.v.s. vad skulle någon betala för att få köpa en räv som han inte med säkerhet kan få. Värderingen efter den skadegörande handlingen är problemfri.

Detta synsätt är, som nämnts ovan, accepterat av Högsta domstolen och torde vara en lämplig metod vid saksador. Det går dock givetvis inte att tillämpa en motsvarande metod vid analys av en personskada t.ex. vid det fall då två personer ger en tredje person varsin giftdos vid olika tidpunkter. Det går ju då inte att värdera den skadelidande före respektive efter den sista gift dosen.

Angående ovanstående problematik har Jan Hellner skrivit att det torde vara rimligt att betrakta en handling som endast påverkar tidpunkten för en skadas inträde som icke varande orsak. Som framgått ovan är det en sanning med modifikation. Det gäller nämligen inte alls för personsador som leder till döden. Det Jan Hellner har avsett är dock de fall liknande det ovan redovisade rättsfallet

NJA 1983 s. 606, där hundens beteende endast påverkade tidpunkten för älgens övergång över vägen.

Slutsatser om kausalitetsteorierna

Vad gäller huvudorsaksläran så är dess tillämpningsområde omtvistat. Enligt min uppfattning finns inte något stöd för tillämpning av huvudorsaksläran att finna vare sig i lag eller avgöranden från Högsta domstolen. I doktrinen finns dock uppfattningen företrädd att huvudorsaksläran skall kunna tillämpas vid fartygskollisioner och vid skadeståndsansvar enligt 15:1 ABL.

Av de två betingelse teorierna utgör ekvivalensteorin enligt min mening det bästa försöket att generellt beskriva orsakssambandet. Dock är, som ovan redovisats, denna teori förknippade med en del brister, varför den inte kan anses utgöra en uttömmande och fullständig redogörelse för kausalsambanden. För att komma till rätta med dessa brister anser jag att en utveckling av definitionen för en orsak enligt ekvivalensteorin skulle kunna lösa vissa av dessa brister. Jag skulle då vilja formulera en orsak på följande sätt: En betingelse skall alltid anses ha orsakat en skada om det är en nödvändig betingelse. Betingelsen skall dessutom anses ha orsakat skadan även om betingelsen inte är nödvändig, om detta endast beror på att en eller flera andra ansvarsgrundande betingelse utesluter detta.